

УДК 929.(477)

А.Ф. ПАВЛЕНКО, М.В. ОСИПЧУК

Київський національний університет технологій та дизайну

**СПРОБА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОТОТИПУ ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗМІСТОВОЇ
СИМВОЛІКИ ДЕРЖАВНОГО ГЕРБУ УКРАЇНИ**

В даній публікації автори виклали своє бачення таких питань щодо передісторії Герба України – тризуба. Метод дослідження теоретично-аналітичний, котрий базується на археологічних артефактах та локальних дослідженнях. В публікації робиться спроба виявлення походження символу «тризуба», його значення. В статті критично проаналізовано ряд версій на дану тему, дано їм наукову оцінку. Натомість висунуто власну версію цього питання. Висновки підводять до думки, що «тризуб» був княжим знаком, котрий символізував структуру тогочасної влади.

Ключові слова: тризуб, герб, знак, символ, прототип, монетне тавро.

На сьогоднішній день кожна держава має власні символи, це гімн, герб, прапор. За цими атрибутами розрізняють ту чи іншу країну. Зрозуміло, гордістю є древність їх походження, що надає особливої величі державі. Україні в цьому плані є чим пишатися, адже гербом є знак Тризуб, котрий дістався їй у спадок і дійшов до нас з глибини віків, коли державність нашої країни тільки зароджувалась.

Об'єкти та методи дослідження

Лаконічний, легко впізнаваний, досконалий за своїм дизайном «тризуб» гідно представляє нашу країну в світі. В зв'язку з цим громадян все більше цікавить походження цього знаку, його прототип і символіка. Це і буде об'єктом нашого дослідження. Метод дослідження теоретично-аналітичний, що базується на археологічних матеріалах та локальних дослідженнях

Постановка завдання

Значення, походження цього символу загубилось в глибині віків. Не виявлено ні письмових згадок про нього, не інших матеріалів, котрі вказують на щось конкретно. Дослідження цього питання, як і сам знак, довгий час з відомих причин знаходились під забороною, і тільки за часів незалежності, це стало можливим. Зараз робляться спроби розгадати його походження, символіку, час створення. До цієї справи долучаємось і ми.

Результати та їх обговорення

Тризуб відомий як князівський знак ще з давніх часів.

Його зображення маємо на монетах князів України, на кахлях, на варязькому мечі, на гербі Анни Ярославни, на надгробку св. Еріка у Швеції, спорідненого з династією Володимира Великого. Цей знак ми бачимо і на поясах накладках, котрі, можливо, належали князівським дружинникам.

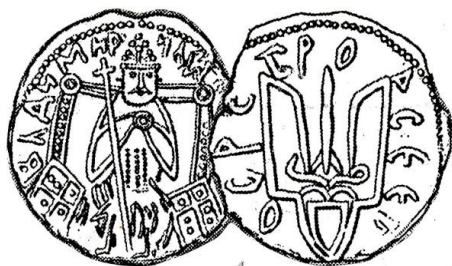

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

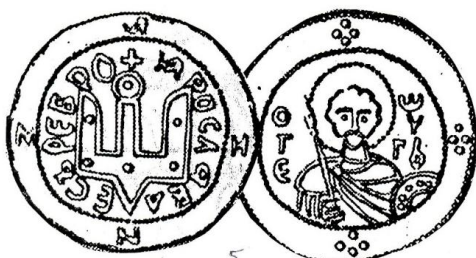

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

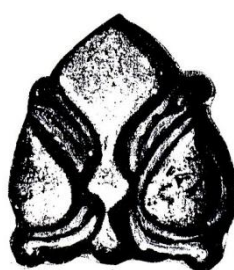

Рис. 8

Рис. 9

Одначе, чим же був насправді «тризуб»? Його призначенням могло бути:

- тавро на монетах Володимира Святославича та його нащадків;
- нерозгадана монограма;
- князівський герб;
- знак князівської власності.

Вишуканість і лаконічність форм тризуба відповідає всім переліченим призначенням. Як монетне тавро знак використовувався неодноразово, та тільки цією функцією він не обмежувався.

Як монетне тавро знак використовувався неодноразово, та тільки цією функцією він не обмежувався. Ми його можемо зараз бачити на сотнях монет Златників та Срібників, а також на інших вжиткових речах.

Нерозгаданою монограмою також важко пояснити його призначення. Який зміст вона в собі несе? Спроба віднайти в монографії ім'я князя не дає результатів. Прочитати перші літери якоїсь ключової фрази не вдається. Та і сам знак зображувався з дуже великими відхиленнями від якоїсь єдиної, узагальненої норми, хоча по суті його основа лишалася без змін. Є знаки на монетах Ярослава, котрі не дають підстав говорити про якусь монограму. Якщо насправді там було щось подібне, то знаючи про це, ніхто не зміг би лишити це поза увагою, і знехтувати цим фактом.

Принагідно мусимо сказати, що зараз робляться спроби прочитати слово Воля, та це лише підготовка певних форм, і пояснити такі намагання дуже просто. Це слово на сьогодні стало актуальним, і цей факт надихає на подібні Відкриття. З чималою долею фантазії ми можемо віднайти «літери» цього слова в сучасному накресленні «тризуб», а в його первісних варіантах про це годі й мріяти. Варто тільки порівняти знаки на рис.1 та рис.1, 3, 5, де відмінність їх силуетів, рисунок одразу кидаються в очі, хоча нема жодного сумніву що зображений один і той же символ. Коли на рис.3 ми можемо робити спроби віднайти накреслення якихось літер, то знак на рис.5 такої змоги не дає. Отже розглядати «тризуб» як монограму не видається можливим.

Таким чином маємо підстави стверджувати що даний знак був гербом, символом Володимира Великого та його нащадків. Наявність цього знаку – герба свідчила про те що хтось належав до його родини, або щось було її власністю і карбувався він не тільки на монетах, а й на інших вжиткових речах, котрі мали відношення до князя або його підданих. Та питання походження цього знаку лишається відкритим. Одні пов'язують його виникнення з норманами, інші з Візантією. Нам видається, що стилістики знаку, а також зв'язки Русі з Візантією та скандинавами цілком відповідають таким твердженням не надаючи комусь переваги. Дехто з прихильників варязького походження знаку доводить, що подібний символ мали перші Рюриковичі і це було зображення птаха, ймовірно сокола. Така гіпотеза може комусь і лестить, та відноситись до неї потрібно досить обережно. Насправді розглядаючи силуети «тризубів» можемо знайти певну схожість з птахом, з подальшою його трансформацією, доведеною до знаку. Подібних прикладів в історії геральдики є чимало, коли первісна форма зазнає чималих стилістичних змін і перетворившись в символ мало нагадує предмет взятій за основу.

Яскравим прикладом може бути хрест. На сьогоднішній день ми маємо стільки його формальних вирішень що годі їх перерахувати. Взяти хоча б Мальтійський хрест, котрий далеко відійшов від свого праобразу, на котрому відбувалось розп'яття.

Цілком можемо припустити що і птах, пройшовши певні стилістичні перетворення міг постати у формі «тризуба». Опосередковано цьому сприяє той факт, що зображення орла в геральдиці є далеко не поодиноким. Його численні зображення маємо у Візантійському мистецтві, вплив котрого на мистецтво тогочасної Русі був безумовним. Багато країн Європи в своїй геральдиці використовували зображення орла. Силует «тризуба» дійсно як ми вже зазначили схожий на птаха, та думається він не є таким, інакше тому він зображений до гори ногами. Таке новаторство було неприпустимим в тогочасному світі, і це на нашу думку повністю заперечує твердження що в основі «тризуба» є птах.

Гіпотеза що тризуб несе в собі ідею Трійці, канонізованої християнської доктрини не витримує жодної критики. Цей знак нам відомий ще з дохристиянських часів, і другим аргументом може бути факт використання двозуба за часів Святополка рис.6, котрий аж ніяк не міг не знати символіки знаку.

Число три є дуже благодатним тому гіпотези множаться і нема їм ліку, хтось вважає що тризуб символізує вогонь, воду, життя, інші – Мудрість, знання, Любов, ще інші – мудрість, красу, розум і т.д. Версії гарні та нажаль не мають під собою жодних серйозних обґрунтувань, крім бажань наповнити цей знак красивим змістом.

Версія що тризуб є стилізованим якорем базується на деякій схожості його з сучасним якорем. Практично це і всі вагомні аргументи. Таку гіпотезу легко спростувати та її хибність настільки очевидна що не потребує цього.

Перебрати решту гіпотез немає сенсу. На нашу думку всі вони грішать слабою доказовою базою. Умовно їх можна поділити на дві групи :

- гіпотези що базуються на візуальній схожості з якимись предметами;
- гіпотези де автори намагаються надати знаку певного змісту, більше піклуючись про красу своєї версії ніж про доказовість її, інколи нехтуючи і історією, і здоровим глуздом.

Працюючи над вирішенням питання що лежить в основі нашого герба нам вдалось знайти дві поясні накладки, котрі дають можливість подивитись на справу з іншого боку.

Накладка зображена на рис.8 цікава тим що за своєю будовою нагадує форму «тризуба». Її можна сприйняти як одну з перехідних форм в ланцюжку трансформацій. Уважно дослідивши зображення ми помітимо що в основі його лежить рослинна форма. Стилізація зроблена таким чином, що не дає змоги визначити точніше – це квітка, листя, чи один лист. Порівнюючи зображення на накладці з зображення «тризуба» напрошується думка що в основі вони мають одну спільну форму. Рослинне походження «тризуба» зовсім не принижує його значимості. Ми знаємо безліч прикладів використання в геральдиці рослинних мотивів. Так квітка лілеї стала знаком – символом французьких королів. Підставою для цього стала легенда. Трилисок був наділений чудодійною силою. Кленовий лист красується на прапорі Канади. Таких прикладів є достатньо. Отже маємо підстави вважати що «тризуб» це квітка або листя (листок) сильно трансформовані. В разі правильності нашого припущення виникає питання що це зображення символізує. Брак джерел ускладнює вирішення цього питання, не дає стовідсотково стверджувати що є основою нашого герба. Спробуємо абстрагуватися і відповісти на питання яким змістом він наділений. Ми бачимо зображення «тризуба» у чистому вигляді і в поєднанні с хрестом, котрий тут виступає, без сумніву як символ віри. На монеті Святополка Володимировича рис.6 ми бачимо зображення фактично вже «двозуба» на котрому один із зубців увінчаний хрестом. Це не є прорахунком того, хто карбував монети, навмисність втрати одного зубця певно має своє значення. Зображення хреста, котре з явилось в «тризубі» не є випадковим, хоча і порушує гармонійність побудови знаку, що є свідченням його пізнішого доповнення.

На нашу думку основний зміст знаку полягає не стільки в тому, що на ньому зображено, а в кількості зубців. Очевидно кожен зубець щось символізує. Припустимо що «тризуб» це владна структура князівства. Хрест на одному з зубців очевидно символізує Церкву у владі. Другий зубець без сумніву,

представляє владу князя, третій очевидно представляє владу Віче. Химерне їх переплетення в центрі знака набуває символічного значення. Як сьогодні сказали б тут ми маємо справу з трьома гілками влади.

Віра завжди відігравала у владних структурах важливу роль. Цей факт міг бути зображений в гербі у вигляді одного з зубців, з прийняттям християнства, це місце посів хрест як символ церкви.

Віче не завжди було лояльним до князя, але він мусив з ним рахуватися, відповідно це знайшло своє відображення в гербі. Влада князя в даній структурі заперечень не викликає.

Зображення «двозуба» на монетах Святополка не спростовує запропоновану версію. Можливо князь тим самим хотів продемонструвати монархічність свого правління, в котрому вирішив опиратися тільки на церкву, що і призвело до втрати одного зубця в знаку.

Очевидно зображення «тризуба» знаходимо и на поясних накладках рис.7, 9. Перша накладка належить до часу, котрий ми розглядаємо, і не викликає особливих заперечень. Друга накладка рис. 9 належить до часу ранніх слов'ян. Зображення на ній цілком відповідає формі «тризуба», і в тому разі, якщо ми не помиляємось то маємо справу з більш раннім прототипом цього знаку, суто слов'янського походження. Це дає нам підставу вважати що «тризуб» використовувався за довго до приходу Рюриковичів, і вони лише запозичили його для свого особистого використання.

Висновки

Підводячи підсумки вище викладеного можна зробити такі висновки :

– В основі «тризуба» лежить рослинний мотив. Це можливо квітка або лист. Не викликає заперечень і те що ми маємо справу зі стилізованим деревом, як відомо до впровадження християнства слов'яни серед різних предметів поклоніння мали і священні дерева. Один такий дуб зі вставленими в нього кабанячими щелепами було знайдено на березі Дніпра в 1975 році.

– «Тризуб» є гербовим знаком князя Володимира та його нащадків. За рядом ознак наведених вище він символізує структуру тогочасної влади в Київській Русі, котру представляють князь, віра, народне Віче, їх і символізують кожен з зубців. Якщо припустити в основі зображення лежить дерево то і взагалі вийде високо смислове геральдичне рішення.

– Походження «тризуба» слов'янське, місцеве і має досить глибоке коріння, тому Володимир і взяв його як свій герб, бажаючи підкреслити певне право власності на те з чим пов'язаний до того був цей знак.

Звичайно ці висновки потребують додаткових доказів. Можливо такі і будуть добуті по ходу нових знахідок, котрі остаточно доведуть або спростують наші припущення, викладені в даній статті.

Список використаної літератури

1. П.П. Толочко, Д.Н. Козак, О.П. Моця, В.Ю. Мурзин, В.В. Отрощенко, С.П. Сегеда «Стічна історія давньої України», Національна академія наук України, інститут археології. – К.: – 2000 р.
2. В. Грушевский, Г. Нарбут «До питання про державний герб України», журнал «Наше минуле», ч.1. – К.: – 1918 р.
3. Б. Рыбаков «Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X-XIвв.», журнал «Советская археология», ч.6. – М.: – Л.: – 1940 г.

4. Українська загальна енциклопедія в 3-х томах. (Під гол. редакцією І.Раковського) Львів-Станіслав-Коломия, «Рідна школа».
5. М. Андрусак «Тризуб», Мюнхен, 1947 р.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012

Попытка определения прототипа происхождения и содержательной символики государственного герба Украины

Павленко А.Ф., Осипчук Н.В.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

В данной публикации авторы изложили свое видение таких вопросов предыстории Герба Украины – трезубца. Метод исследования теоретически-аналитический, который базируется на археологических артефактах и локальных исследованиях. В публикации делается попытка выявления происхождения символа «трезубца», его значение. В статье критически проанализирован ряд версий на эту тему, дано им научную оценку. Выдвинута собственная версия вопроса. Выводы подводят к мысли, что «трезубец» был княжеским знаком, который символизировал структуру тогдашней власти.

Ключевые слова: трезубец, герб, знак, символ, прототип, монетное клеймо.

Attempt of origin prototypes and informative symbols of the national emblem of Ukraine

A. Pavlenko, M. Osypchuk

Kyiv National University of Technologies and Design

In this publication the authors set out their vision about prehistory of trident as the Emblem of Ukraine. Researching method is a theoretically-analytical process, based on archaeological artifacts and local studies. This publication attempts to identify the origin of «trident» and its meaning. The article critically analyzes a number of versions of this topic, gives its scientific evaluation. Instead, the authors give their own version about the topic. Findings lead to the conclusion that «Trident» was the prince's sign, that symbolized the structure of the government of that period of time.

Keywords: Trident, coat of arms, sign, character, prototype, point brand.